

§ 12. Размяшчэнне насельніцтва свету

Успамінаем. Калі і дзе з'явіліся першыя людзі на нашай планеце? Ці раўнамерна размешчана насельніцтва на Зямлі? Якія фактары вызначаюць размяшчэнне людзей?

Для чаго мы гэта вывучаем? Як уплывае змена шчыльнасці насельніцтва на эканамічнае развіццё краіны? Якія праблемы цягнуць за сабой прыродныя катаклізмы і як гэта адбіваецца на размяшчэнні насельніцтва? Якія прагнозы адносна размяшчэння магчыма зрабіць, выкарыстоўваючы статыстычныя дэмаграфічныя паказчыкі? Веды якіх тэрмінаў і паняццяў, вывучаных раней, вам неабходны будучы пры вывучэнні тэмы?

Размяшчэнне насельніцтва свету, асноўныя фактары. Паміж натуральным рухам, міграцыяй і размяшчэннем насельніцтва існуе непасрэдная сувязь. Карціна размяшчэння насельніцтва свету, якая склалася, — гэта вынік двух вышэйзгаданых працэсаў.

Размяшчэнне насельніцтва — працэс асваення і засялення насельніцтвам тэрыторыі айкумены і фарміравання сеткі паселішчаў на пэўны момант часу.

У гісторыі развіцця чалавецтва выбар таго ці іншага месца жыхарства вызначаецца характарам працоўнай дзейнасці і магчымасцю ёю займацца. На працягу развіцця грамадства паступова змяняла і ўскладняла характар заняткаў, якія абумоўлівалі месца размяшчэння чалавека (мал. 79).

У размяшчэнні насельніцтва свету вылучаюць тры асноўныя гістарычныя фактары (мал. 80). Аднак варта ўлічваць і дадатковыя фактары: асаблівасці дэмаграфічнага развіцця, міграцыйны, гістарычны (працягласць перыяду фарміравання насельніцтва

на дадзенай тэрыторыі), экалагічны, лакальныя фактары, якія дзейнічаюць толькі на пэўнай тэрыторыі.

Мал. 79. Гістарычная сувязь размяшчэння насельніцтва з характарам працы чалавека

У цэлым нераўнамернасць размяшчэння — гэта сукупны эфект дзеяння ўсіх фактараў.

1. Роля прыроднага асяроддзя

размяшчэнне насельніцтва рэгулююць умовы для вырошчвання сельскагаспадарчых культур — рысу, пшаніцы, кукурузы, жыта, бульбы;

раёны канцэнтрацыі насельніцтва — даліны і вусці рэк Янцзы, Хуанхэ, Меконга, Ганга, Ніла, По; нізіны і раўніны Еўропы, за Уралам, паўночнаамерыканскія прэрыі і інш.

2. Размяшчэнне прамысловасці

1. *Размяшчэнню насельніцтва спрыялі пачатковыя фазы мануфактурнай вытворчасці — тэкстыльная, шкляная і інш.;*

раёны канцэнтрацыі насельніцтва — перадгор'і з багаццем вады і сыравіны;

2. *Размяшчэнне насельніцтва ў раёнах здабычы карысных выкапняў і развіцця цяжкай прамысловасці;*

раёны канцэнтрацыі насельніцтва — Цэнтральная Англія, Вестфалія, Латарынгія, Верхняя Сілезія, паўночны ўсход ЗША і інш.

3. Рост міжнароднага гандлю і марскіх перавозак

размяшчэнне насельніцтва абумоўлена фарміраваннем буйных партоў, развіццём прыморскіх прамысловых і рэкреацыйных раёнаў;

раёны канцэнтрацыі насельніцтва — Японія, узбярэжжы Міжземнага і Чорнага мораў еўрапейскіх краін, ЗША, узбярэжжы Атлантычнага акіяна краін Паўднёвай Амерыкі і інш.

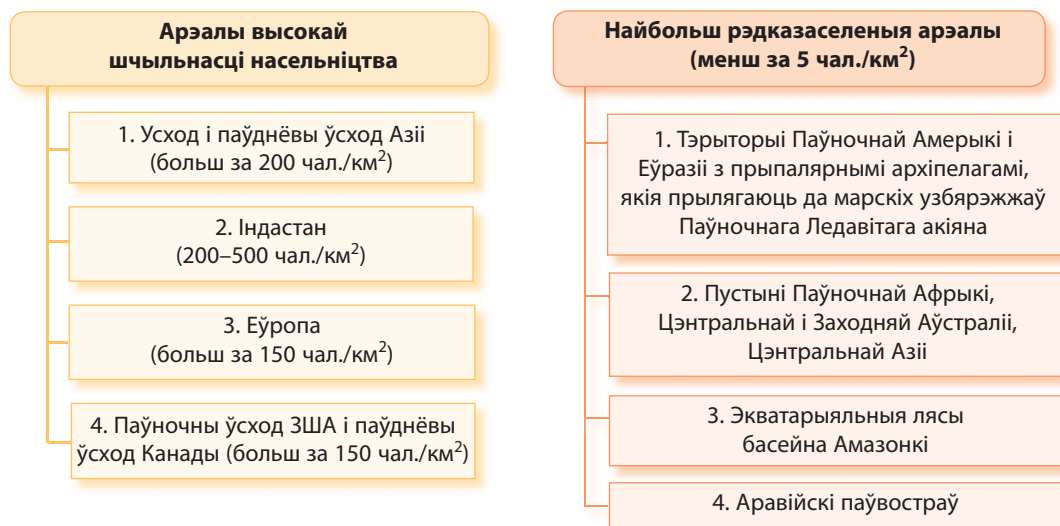
Мал. 80. Гістарычныя фактары размяшчэння насельніцтва свету (па А. Ягельскаму)

Размяшчэнне насельніцтва вивучаецца з дапамогай паказчыка шчыльнасці насельніцтва. Ён разлічваецца як адносіны колькасці пастаяннага насельніцтва да плошчы тэрыторыі (без уліку буйных унутраных водных басейнаў).

Насельніцтва свету вельмі нераўнамерна размешчана на паверхні Зямлі. На 7 % сушы пражывае 70 % насельніцтва. Яно засяроджана пераважна ў Паўночным і Усходнім паўшар'ях, у зоне ўмеранага клімату. З другой паловы XX ст. быў характэрны зрух насельніцтва да ўзбярэжжаў. Гэта сфарміравала прыбярэжны характар размяшчэння насельніцтва. Самы высокі ўзровень «марынізацыі» размяшчэння насельніцтва адзначаецца ў Аўстраліі (80 %), самы нізкі — у Афрыцы (каля 18 %). У цяперашні час каля 30 % насельніцтва свету жыве на адлегласці да 50 км ад марскога ўзбярэжжа.

Насельніцтва свету засяроджана ў раёнах з невялікай вышынёй над узроўнем мора. Каля 70 % насельніцтва свету жыве не вышэй за 500 м над узроўнем мора і крыху больш за 8 % — на тэрыторыі вышэй за 1000 м над узроўнем мора. На нізінах больш за ўсё насельніцтва пражывае ў Еўропе (69 %) і Аўстраліі (73); менш за ўсё — у Афрыцы (32) і Паўднёвай Амерыцы (42 %).

У свеце вылучаюць чатыры асноўныя арэалы высокай шчыльнасці насельніцтва і чатыры найбольш рэдказаселеныя арэалы (мал. 81).

Мал. 81. Густазаселеныя і рэдказаселеныя арэалы свету

У свеце ўсё ўзаемазвязана. Дзе і чаму ў свеце размешчаны раёны з высокай і нізкай шчыльнасцю насельніцтва? Прыведзіце прыклады, якія даказваюць дадзеныя факты.

Як наступства аварыі на ЧАЭС паўплывалі на змяненне размяшчэння насельніцтва краін-суседзяў? З чым звязана высокая шчыльнасць насельніцтва на акіянічных узбярэжжах Амерыкі і Афрыкі?

Мал. 82. Высокая шчыльнасць гарадской забудовы ў Бахрэйне

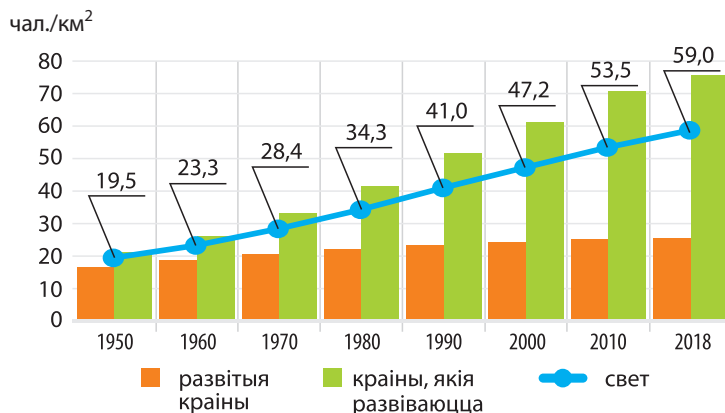
Мал. 83. Рэдказаселеныя тэрыторыі ў Манголіі

Геаграфія шчыльнасці населення свету. Населення свету размешчана ў межах рэгіёнаў і краін вельмі нераўнамерна. Шчыльнасць населення няўхільна павялічваецца і складае 59 чал./км². Максімальны паказчык шчыльнасці, за выключэннем найдрабнейшых дзяржаў, адзначаны ў **Бахрэйне** (мал. 82) (1964 чал./км²). Мінімальныя значэнні зафіксаваны ў **Манголіі** (мал. 83) (1,9 чал./км²).

У свеце цікавага. З найдрабнейшых дзяржаў максімальныя паказчыкі шчыльнасці населення характэрныя для Манака (25 709,4 чал./км²) і Сінгапура (7907,5 чал./км²).

У выніку адрозненняў у характары натуральнага руху і міграцыі шчыльнасць населення ў развітых краінах і краінах, якія развіваюцца, значна адрозніваецца (мал. 84). У краінах, якія развіваюцца, яна значна вышэйшая і перавышае 75 чал./км², у развітых — амаль у тры разы меншая — крыху больш за 25 чал./км².

Мал. 84. Дынаміка шчыльнасці населення свету, чал./км²

Найбольш густазаселеным рэгіёнам свету з'яўляецца Азія ($142,4 \text{ чал./км}^2$). У Афрыцы шчыльнасць насельніцтва складае $40,3 \text{ чал./км}^2$. Еўропа з Расіяй і Паўднёвая Амерыка характарызуюцца прыкладна роўнымі паказчыкамі — $33,5$ і $31,4 \text{ чал./км}^2$. У краінах Паўночнай Амерыкі — $19,1 \text{ чал./км}^2$. Рэдказаселеным рэгіёнам свету з'яўляюцца Аўстралія і Акіянія — $4,7 \text{ чал./км}^2$ (мал. 85).

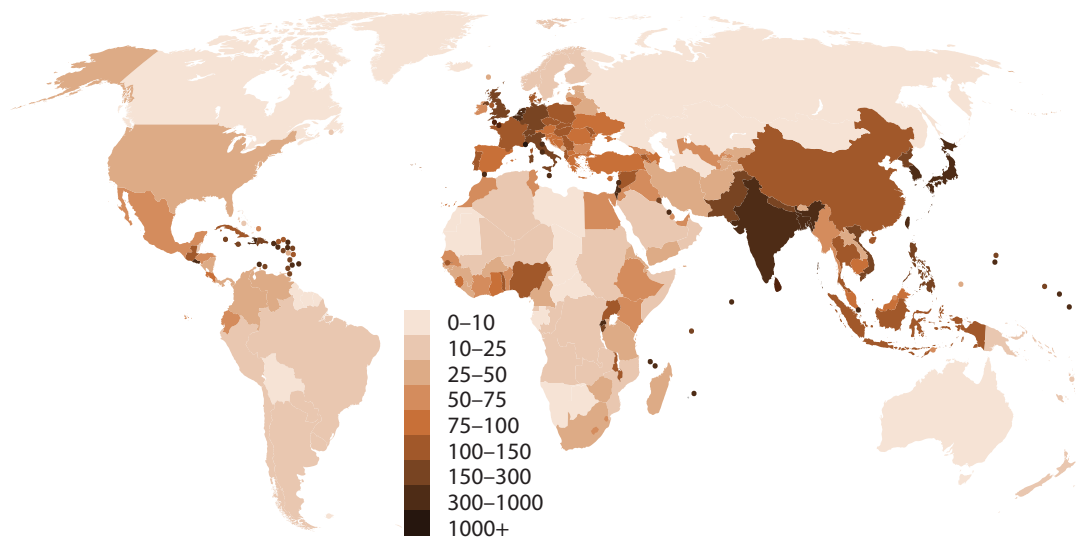

Папрацуем з атласам. Вылучыце рэгіёны свету з максімальнай і мінімальнай шчыльнасцю насельніцтва. Вызначыце, як паўплывалі прыродныя ўмовы на шчыльнасць насельніцтва ў гэтых рэгіёнах.

Свет і Беларусь. Якая шчыльнасць насельніцтва Рэспублікі Беларусь? Якая вобласць мае найбольшую шчыльнасць насельніцтва, якая — найменшую? У чым сутнасць змен, што адбываюцца ў размяшчэнні насельніцтва Беларусі ў цяперашні час?

Палосы канцэнтрацыі насельніцтва ў рэгіёнах свету. Унутрыкраінная дыферэнцыяцыя шчыльнасці насельніцтва. Рэгіёны свету адрозніваюцца шэрагам асаблівасцей размяшчэння насельніцтва.

Мал. 85. Шчыльнасць насельніцтва свету, 2018 г., чал./км²

Еўропа — рэгіён з адносна раўнамерна высокай шчыльнасцю насельніцтва, якая ўтвараецца пераважна за кошт гарадскіх жыхароў. У рэгіёне вылучаюцца *тры паласы высокай шчыльнасці насельніцтва*.

Першая паласа пачынаецца на паўднёвым усходзе Англіі, праходзіць праз Бельгію, Нідэрланды, Люксембург і даліну Рэйна на ўсход, у Сілезію. Другая паласа ідзе з поўначы на поўдзень па даліне Рэйна і, перарываючыся Альпамі, пашыраецца ў Паўночнай

Італіі, ахопліваючы даліну ракі По. *Трэцяя паласа* прадстаўлена адносна густазаселенай далінай Дуная і ўзбярэжжам Міжземнага мора.

У Еўропе вылучаюцца краіны з выяўленай унутранай дыферэнцыяцыяй размяшчэння насельніцтва. У першую чаргу гэта Вялікабрытанія і Францыя.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографу. У Вялікабрытаніі, у паўднёва-ўсходняй частцы, сярэдняя шчыльнасць перавышае 350 чал./км^2 , у той час як у Шатландыі яна меншая за 10 чал./км^2 . У Францыі ў гарыстых раёнах Цэнтральнага масіва шчыльнасць насельніцтва ў некалькі разоў меншая, чым у прыбярэжных раёнах Брэтані, і г. д.

Азія з'яўляецца рэгіёнам са значнымі кантрастамі ў размяшчэнні насельніцтва, якое, у адрозненне ад Еўропы, фарміруецца за кошт сельскіх жыхароў. Як і ў Еўропе, тут вылучаюцца краіны з дыферэнцыяцыяй размяшчэння насельніцтва. Гэта Кітай з густазаселенымі ўсходнімі раёнамі і надзвычай рэдказаселенымі раёнамі Тыбета. У Індыі густазаселеная даліна Ганга знаходзіцца ў кантрасце з рэдказаселеным пласкагор'ем Дэкан і слабаабжытымі гімалайскімі раёнамі. У Інданезіі шчыльнасць насельніцтва на в. Ява перавышае 600 чал./км^2 , а на Калімантане — менш за 50 чал./км^2 .

Паразважаем. Чаму на в. Ява самая вялікая шчыльнасць насельніцтва, а на размешчаным побач в. Калімантан — нязначная? Як звязаны паміж сабой сельская гаспадарка і шчыльнасць насельніцтва?

Афрыка з'яўляецца рэгіёнам адносна слабазаселеным, дзе значэнне шчыльнасці насельніцтва ніжэйшае за сярэднеусветны ўзровень. Найбольшай дыферэнцыяцыяй у размяшчэнні насельніцтва ў межах краін вылучаецца Паўночная Афрыка.

Амерыка характарызуецца адносна слабай заселенасцю пры пастаянным росце колькасці насельніцтва. Краінамі з выяўленай унутранай дыферэнцыяцыяй у характары размяшчэння насельніцтва з'яўляюцца Канада, ЗША, Бразілія.

Падвядзём вынікі. Насельніцтва на Зямлі размешчана нераўнамерна. На размяшчэнне насельніцтва аказалі ўплыў тры гістарычныя фактары. Аднак вялікае значэнне і такіх фактараў, як ..., ..., Асноўны паказчык для вывучэння размяшчэння насельніцтва — ... насельніцтва. Існуюць значныя адрозненні паміж рэгіёнамі свету па шчыльнасці насельніцтва. У рэгіёнах свету вылучаюць ... канцэнтрацыі насельніцтва. Адрозненні ў шчыльнасці насельніцтва існуюць і ўнутры дзяржаў.

Праверым свае веды. 1. Што такое шчыльнасць насельніцтва? 2. Якая шчыльнасць насельніцтва свету? 3. Назавіце групы фактараў, якія аказваюць істотны ўплыў на размяшчэнне насельніцтва Зямлі. 4. Якая краіна характарызуецца найбольшай шчыльнасцю насельніцтва ў свеце і чым гэта можна растлумачыць?

Ад простага да складанага. 1. Чаму паказчык сярэдняй шчыльнасці насельніцтва свету мае тэндэнцыю росту? 2. Што меў на ўвазе вядомы географ А. І. Ваейкаў, калі сказаў, што «вырашальным фактарам у размеркаванні насельніцтва з'яўляецца не столькі навакольнае асяроддзе, колькі сам чалавек»?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Па прагнозах навукоўцаў, да 2056 г. колькасць насельніцтва Зямлі дасягне 10 млрд чалавек. Разлічыце прагнознаю шчыльнасць насельніцтва свету ў 2056 г. і параўнайце з сучаснай. 2. Накладзіце фізічную карту свету на карту шчыльнасці насельніцтва і вызначыце, якія экстрэмальныя прыродныя ўмовы не спрыяюць размяшчэнню людзей на планеце.

Падарожжа па Глобальнай сетцы.

Перспектывы сусветнага насельніцтва, 2017 г. Addзяленне народанасельніцтва ААН.

§ 13. Геаграфія рассялення свету

Успамінаем. Якія асноўныя формы рассялення склаліся ў залежнасці ад фізіка-геаграфічных умоў у працэсе засялення Зямлі людзьмі? Што такое населены пункт? Якія тыпы населеных пунктаў вы ведаеце? Што вы разумееце пад працэсам урбанізацыі?

Для чаго мы гэта вывучаем? Як горад уплывае на навакольнае асяроддзе? Спецыялісты якіх прафесій неабходныя для вырашэння праблем развіцця горада?

Геаграфія рассялення свету, фактары, формы рассялення. Рассяленне насельніцтва — гэта складаны сацыяльна-эканамічны працэс, таму разам з геаграфіяй насельніцтва ён вывучаецца такімі навукамі, як дэмаграфія, сацыялогія, этнаграфія і інш. Для геаграфіі важна разглядаць рассяленне ва ўзаемадзеянні з прыродным асяроддзем і ў гістарычным разрэзе. Гісторыка-геаграфічны падыход дазваляе прасачыць гісторыю асваення чалавекам заселенай тэрыторыі, якая ўключае ўсе заселеныя і асвоеныя людзьмі тэрыторыі.

Рассяленне — гэта працэс размеркавання і пераразмеркавання насельніцтва з наступным фарміраваннем сеткі паселішчаў.

ПРЫРОДНЫЯ

- клімат, рэльеф мясцовасці;
- глебы, карысныя выкапні і іншыя прыродныя рэсурсы

САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНЫЯ

- агульны ўзровень развіцця эканомікі;
- рэгіянальныя адрозненні ў размяшчэнні галін гаспадаркі, даходах насельніцтва і г. д.

ДЭМА-ГРАФІЧНЫЯ

- рэгіянальныя адрозненні міграцыйных працэсаў;
- інтэнсіўнасць працэсаў узаўважэння насельніцтва

Мал. 86. Групы фактараў рассялення